

ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗОРОВОГО СПРИЙНЯТТЯ В УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

Паремії вже більш ніж півстоліття є предметом пильної уваги мовознавців. Результатом цього стали праці лінгвістів, що висвітлюють особливості структури, семантики, стилістики та функціонування паремійних одиниць на матеріалі різних мов. Але статус прислів'їв і приказок як об'єктів лінгвістичного дослідження залишається не з'ясованим [4, 188].

Такі дослідники слов'янських мов, як В. Виноградов, С. Скорупка, Е. Козашевська, М. Левицький неодноразово розглядали питання фразеологічної семантики. Вивченням значення та ролі компонента ФО займалися В. Білоноженко, В. Ужченко, Л. Авксент'єв, М. Алефіренко, Ю. Кшижановський.

Питання про належність прислів'їв до фразеології залишається дискусійним. Вони не є частиною фразеології у "вузькому" розумінні, а у "широкому" належать до неї. Прислів'я – стійкі вислови переважно фольклорного походження, у яких зафіксований практичний досвід народу та його оцінка різних подій та явищ. Вони є одним із мовних засобів, які використовують для "прагматичного впливу, формування світогляду й поглядів носіїв мови, представників певної соціальної групи" [1, 26].

Зібравши паремії із соматизмами та дієсловами на позначення зорового сприйняття (іменники *очі / глаз*) та дієслова (*бачити / дивитися*), ми поділили їх на семантичні групи. Також ми зіставили відповідники української і польської мов. Показово, що до деяких виразів можна знайти як абсолютні відповідники з дослівним перекладом та схожі за значенням, так і ті, які повністю відрізняються і не мають пари у порівнюваній мові.

Наприклад, найбільше одиниць містить семантична група, яка викриває **негативні якості людини**. Показовою у цьому плані є група прислів'їв, що містить соматизм *очі*, із загальним значенням "*В очі люди посміхаються, а позаочі обмовляють*": *в очі лис, поза очі біс* [5]; *Baba babę całuje, a za oczu obgaduje* [10]; *Одно око на нас, а друге на Кавказ* [5]; *Jednym okiem na Boga, drugim na swoje dobro* [10]. З одного боку людина говорить, що все добре, а з іншого боку ці самі речі обговорює з негативної сторони. Як бачимо, соматизм *очі* тут входить до складу фразеологізмів *в очі* "у присутності того, про кого йдеться", *за (пóза) очі* "у відсутність того, про кого йдеться". Також очі виказують заздрість: *Очі завидюці, руки загребуці* [5]; *Na cudze patrzeć oczu bolą* [10]. Додатково можна сказати і про жадібних людей: *Хто поза очі лає, той того боїться* [5]. Наведені прислів'я засуджують *лицемірство, зрадливість, нещирість*.

У наступну групу можна об'єднати прислів'я, у яких викривається **вада** спершу звертати увагу на чужі недоліки, навіть якщо це дрібниці, а своїх великих недоліків не помічати. Іншими словами, в них викривається засудження інших людей і виправдання власних слабких місць: *В чужім оці бачать зразу, а в своїм ні разу* [5]; *Widzieć źdźbło w oku bliźniego, a nie widzieć belki w swoim oku* [10]. В наведених прикладах виступають як соматизм *око / глаз*, так і дієслова на позначення зорового сприйняття (*бачити, widzieć*). Хоча ці компоненти вжито у переносному значенні: йдеться не про зорове сприйняття, а про бажання засудити когось за найменшу провину, а свою, навіть тяжку, пробачити.

Наступна група характеризує **якість погляду людини**. Вона містить такі прислів'я: *Від погляду молоко кисне; Гляне — молоко кисне* [5]. Так говорять про злий, неприємний погляд, що викликає неприємні враження. На це вказує слово *кисне*. Слово *погляд / гляне* вжито у прямому значенні. Цікаво, що у польській мові немає відповідника таких прислів'їв.

Також виділяємо групу виразів, що говорять про **людину і її ставлення до праці**. *Очі страхають, а руки змагають* [5]. Незважаючи на страх чи труднощі, люди все одно роблять свою справу, навіть, якщо це вперше. У польській мові знаходимо прислів'я з дещо іншим значенням: *Oczy by robiły, a ręce nie mogą* [10]. Вважається, що на перший погляд все легко, а коли почнеш щось робити, то не завжди так виходить.

Вказуючи на **увагу людини**, говорять: *Де оком не доглянеш, там калиткою доплатиш* [5]; *Kto nie dopatrzy okiem, dołoży mieszkiem* [10]. Тобто треба до всього придивлятися, щоб робити з першого разу і не схибити, пильно вдивлятися в щось. Соматизм *око* метонімізується: він позначає орган сприйняття людини і є синонімом уваги.

Цікавою є також **характеристика людини**. Про продажну людину говорять: *В нього те око бачить, на яке дають* [5]. Нещирість, обман можна також розпізнати по очах: *Людина може обманювати, а її очі ніколи* [5]. Дивлячись в очі, можна побачити навіть те, чого не говорять, адже очі не обманюють. Про людей, які сваряться, говорять: *Один би другому очі видер* [5]. Протилежним до наведеного вище є вираз: *Один без другого як око без ока* [5]. Тобто хтось нерозлучний і не може існувати без іншого. Словосполучення *око без ока* метафоризується і вказує на особу *один без одного*. Як бачимо, у цій групі, немає відповідників польської мови.

Частина прислів'їв вказує на можливості людини у різні періоди її діяльності. Здебільшого вони вказують на те, що людина щось хоче мати, але з певних причин не може досягти мети. *Очі бажають, та душа не приймає; Очі б з'їли, а губа не хоче* [5]. Такими варіантами прислів'їв позначається стан насичення, коли очима всього бажаєш, але не можеш подужати. Треба відпочивати, щоб бути працездатним. Нерішуча, слабкодуха людина, яка проявляє агресію за спиною, має таку характеристику: *У Сірка очей позичає* [5]. Якщо хочуть сказати про недосвідчену людину, яка не зазнавала труднощів, випробовувань у житті, то вживають наступні прислів'я: *Ти ще не бачив смаленого зайця! Ти ще не бачив смаленого вовка* [5]. Про людину, яка мало де була, кажуть: *Хто великого не бачив, той і малому дивується* [5]. У польській мові відповідники до цієї групи не зустрічалися.

У наступну групу ми об'єднали прислів'я, які позначають **фізичний та емоційний стани** людини. Наприклад, втому: *І одно око спати хоче* [5]; *I jedno oko spać chce* [10]. Тобто, треба відпочивати, щоб праця не була марною. *Виплакала карі очі за чотири ночі* [5]. Наплакитися досхочу, щось випросити слізьми, вимолити. Тут спостерігаємо характеристику емоційного стану жінки, що переживає якесь горе, і від цього марніє, втрачає вроду.

Відсутність, відхід, втечу позначають вирази: *Бачились у горосі, так і досі; Оглянувся — та й був такий, поминай як звали* [5]. У першому прислів'ї дієслово *бачитися* є синонімом *зустрічатися*. Дієслово *оглянувся* у другому прислів'ї позначає певну ситуацію перед втечею. Досліджуючи польські прислів'я, ми не знайшли відповідників, які б позначали це саме явище.

Наступна група містить прислів'я, у яких вказується **залежність між кольором очей та якостями людини**. Так, можемо спостерігати такі закономірності: *Очі карі лукаві, а сиві — брехливі; Очі карі — люди браві, а очі сірі — люди смілі* [5]. Ці два прислів'я містять суперечливі характеристики людей за кольором очей: у одному карі очі вказують на лукавство, а у другому — на бравість, так само як і сірі в першому випадку свідчать про брехливість, а в другому — про сміливість.

У польській мові немає розмежувань за кольором, але є якісні характеристики, як наприклад: *zły / stary: Starym oczom inaczej się widzi* [10]. *Stare oczy* тут виступають метонімічним позначенням *досвідченої людини*. Тобто мудрій людині завжди видніше, як

правильно вчинити. *W złym oku zawsze złe obrazy* [10]. Хто має злі наміри, тому навіть приємне завжди видиться поганим.

Деякі вирази позначають **наявність певної інформації**. Наприклад, коли все очевидно, кажуть: *Причина перед очима* [5]. Також по очах можна отримати інформацію про справжні почуття: *Очі – дзеркало душі* [5]; *Oczy są zwierciadłem duszy* [10]. Деякі одиниці позначають щось невідоме, дивовижне: *Не видано їй на миру не казано* [5].

Позначення **власне зорового контакту** спостерігаємо у таких прислів'ях, як: *Зійде з очей, зійде і з думки* [5]; *Co z oczu, to (i) z serca; co z oczu, to (i) z myśli* [10]. Найбільше людину непокоїть те, що вона постійно бачить. Щоб позбутися неприємних вражень, переживань, слід припинити зорові контакти: *Що з очей, те й з плечей. Що з очей, те й із гадки; Як з очей, так і з думки* [5]. Коли не бачиш чиеїсь біди, то не розумієш, як тяжко людям. Від побаченого завжди настає душевна біль і занепокоєння побаченим: *Чого очі не видять, того серцю не жаль* [5]; *Czego oko nie widzi (czego oczy nie widzą), tego sercu nie żal* [10].

В обох мовах також виділяємо групу одиниць на позначення **передбачення / побажання / застереження**. *Побачим, що буде з нас, чи торба, чи мішок; Не дми в полі, бо очі запорошиш* [10]; *Kto w górę patrzy, ten w błoto włazi; Nie patrz do góry, bo ci w nosie widać dziury* [10]. Перше прислів'я містить іронічну оцінку власного майбутнього, наступні українські одиниці застерігають людину від необережних, необдуманих вчинків, а польські – від зазнайства та пихи.

Дослідивши лексику на позначення зорового сприйняття у складі паремій, можна зробити такі висновки. Соматизм *око / глаз / oczy / oko* у перерахованих семантичних групах зустрічається 80 разів, а дієслова бачити / глянути / видіти / *widzieć / patrzeć* – 60 разів. Як бачимо, більша доля належить соматизмам.

Показово, що паремії з компонентом на позначення зорового сприйняття лише в одній семантичній групі вказують на **власне зоровий** контакт. В інших семантичних групах соматизм *очі* метонімізується і позначає різні явища, тобто вживається у переносному значенні. Спостерігаємо не тільки метонімічне вживання соматизмів, а й метафоричне використання дієслів на позначення зорового сприйняття.

Також не завжди можна знайти відповідники у досліджуваних мовах. Так, у польській мові відсутні вирази, що позначають *відсутність, характеристику* та *якість погляду людини*. Більша частина українських паремій має варіанти, а в польській мові варіативність зустрічається рідше. Наприклад, в українських пареміях поряд із дієсловами *дивитися, бачити* виступає застаріле *глядіти*. Це пояснюється тим, що структура фразеологізму з причини своєї усталеності та цілісної відтворюваності є досить консервативною, що й сприяє збереженню застарілих слів.

Перспективу дослідження вбачаємо у розширенні обсягу досліджуваного матеріалу із залученням прислів'їв, до складу яких входить лексика на позначення інших типів чуттєвого сприйняття.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 374 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Наука, 1997. – 297 с.
3. Григоренко Н. Основні напрями зіставних досліджень з лексичної семантики ХХІ століття // Основні напрямки зіставних досліджень з лексичної семантики на початку

- XXI століття. / Н. Григоренко // Наукові записки. Випуск 81 (1). – Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. Винниченка, 2009. – С. 67 – 72.
4. Падучева Е. В. Метафора и её родственники / Е. В. Падучева // Тайные смыслы. Слово. Текст. Культура. – М. : Наука, 2004. – С. 187 – 203.
 5. Пазяк М. М. Прислів'я та приказки. Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упорядкував М. М. Пазяк. – К. : Наукова думка, 1990. – С. 224–283.
 6. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : [монографія] / О. Селіванова. – К. – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
 7. Сусов И. П. Когнитивные процессы и язык // Введение в теоретическое языкознание / И. П. Сусов. Модуль 1. Язык как объект языкознания. – М. : Запад – Восток, 2002. – С. 27–35.
 8. Універсальний словник-енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua>
 9. Krzyżanowski J. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich // Red. J. Krzyżanowski, w 4 T. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 1969–1978.
 10. Uniwersalny słownik języka polskiego / Pod red. S. Dubisza. – w 4 T. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2003.

Ярослава Вітко

ВЕРБАЛЬНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ОЦІННИХ ІМЕННИКІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ 'ОСОБА ЖІНОЧОЇ СТАТІ' В ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

Розвиток антропоцентризму в сучасній лінгвістиці сприяв становленню нового наукового напрямку – лінгвістичної аксіології, що вивчає систему цінностей етносу та способи її репрезентації в мові і культурному континуумі. Питання лінгвістичної аксіології розробляли Єжи Бартмінський, Януш Анусевич, Ф. С. Бацевич, Т. І. Вендіна, Р. Гжегорчикова, А. Ф. Журавльов, Т. А. Космеда, Я. Пузиніна, С. М. Толстая та інші вчені.

Важливим засобом вираження системи цінностей є емоційна лексика – слова, які містять позитивну або негативну оцінку того, що називається (пестливі, лайливі номінації, вигуки), образне вживання похідних слів завдяки гіперболі [1, 156]. Емоційність тісно пов'язана з оцінкою, що виступає як наслідок процесу, у якому відбувається оцінювання. В мові відображено взаємодію між довкіллям і людиною у різноманітних аспектах, одним з яких є оцінювальний: об'єктивний світ розподіляється з точки зору його оцінного характеру – добра і зла, користі й шкідливості і т. д., і цей розподіл є соціально зумовленим, складним чином відображеним у мовних структурах [3, 35–36].

Мова також відбиває ставлення суспільства до чоловіків і жінок. Гендерна лінгвістика – науковий напрям, що вивчає гендер у лінгвістичному континуумі (праці Н. Н. Розанової, Е. І. Горошко, Є. А. Земської, М. А. Китайгородської, А. В. Кириліної та ін.). Предметом розгляду гендерної лінгвістики є різні аспекти прояву гендеру в лексикології, дискурсознавстві, комунікативній лінгвістиці, лінгвокультурології, перекладі [2, 287].

Метою нашої статті є встановлення основних способів вираження оцінних іменників на позначення жіночої статі за даними сучасних словників польської мови, зокрема «Słownik języka